

О.М. Варипась, канд. філос. наук, проф. (ХДУХТ, Харків)

«ОСЬОВИЙ ЧАС» ЯК ПОЧАТОК РЕЛІГІЙНО-ФІЛОСОФСЬКОГО ОСМИСЛЕННЯ ПОТРЕБ

Аналіз проблематики потреб в історії філософії та культурології має продуктивний характер для виявлення загальних факторів та чинників, які впливають на поведінку та діяльність людини. Роздуми релігійних діячів та філософів Давньої Індії, Давнього Китаю та Давньої Іудеї заклали основи подальших досліджень про сутність та роль потреб у людському житті, які потім були розвинені та осмислені у період Античності. Перехід від біологічних потреб тварин до потреб людини був тривалим процесом, що охоплює майже всі стадії антропосоціогенеза, який у письмових пам'ятках прослідковується саме у релігійних текстах цивілізацій «осьового часу».

Виявлений за останній час зв'язок потреб зі сферою послуг припускає осмислення й теоретичну розробку сучасного стану проблематики потреб з метою її обліку й застосування в сервісології та сервісній діяльності, оскільки, будучи неодмінним атрибутом внутрішнього світу особистості, її індивідуального буття, потреби разом з тим мають певну міру повторюваності й, отже, можуть бути предметом системного аналізу, що охоплює групи потреб, тотожні для кожного індивіда. Історичний розгляд виникнення потреб людини у теоріях мислителів минулого допомагає краще осягнути сучасний стан проблематики потреб, виявити її онтогенетичні та філогенетичні фактори.

Потреби людини, які придбані в результаті соціалізації, даосизм та його засновник Лао Цзи вважають помилковими, і наполягають на поверненні до природи, до первісних часів, коли люди не знали розкоші, а замість алфавіту вживали вузлики на мотузках.

Бажання, пристрасті людини, породжувані все зростаючими потребами, негативно оцінюються мудрецем: «Немає більшого нещастя, ніж незнання меж своєї пристрасті, і немає більшої небезпеки, ніж прагнення до придбання багатств... Дорогоцінні речі змушують робити злочини». Уявлення Лао Цзи про те, що сама природа приведе людей до процвітання й блаженства, були утопічними, проте закликали до самодоскональності, до розумного управління власними потребами, закріпили в народній свідомості ідеал мудреця, що знаходиться вище земних бажань: «той, хто перемагає людей – сильний. Той, хто перемагає себе – могутній».

Інший напрям релігійної й філософської думки Давнього Китаю – конфуціанство – було орієнтовано на життя людини в соціумі,

відбивало ідеологію численного стану чиновників, намагалося виробити єдину систему поглядів на гармонійний розвиток суспільних відносин від родини до державного устрою.

Основною доктрини Конфуція було переконання в тому, що гармонію всіх суспільних відносин можна забезпечити тільки тоді, коли людина добровільно, без примусу стане додержуватися правил гуманності, буде дотримувати встановлені етикетом ритуали й звичаї.

Засновник буддизму закликав шукати істинний шлях людини не в крайніх проявах аскетизму і не в розкоші, а дотримуватися середнього шляху, уникаючи крайніх тілесних задовольень. Буддизм орієнтований на духовне самовдосконалення людини, обґрунтовує ідеал мудреця, який займається самозаглибленням, а не вивченням природи. У той же час буддизм є однією з найгуманніших релігій, він орієнтований на полегшення страждань інших людей. Відомий вислів Будди: «Якщо в тілі людини стирчить стріла, то треба її витягти, а не замислюватися про те, звідки вона прилетіла і хто її послав».

Подальшого розвитку проблематика потреб набула у Біблії. Встановлюючи єдине Божество як верховний авторитет, Мойсей тим самим уводить у біблійне вчення про людину категорії провини, відповідальності, авторитету, які сприяють духовному саморозвитку індивіда, приводять його до розуміння того, що вищий ярус духовних потреб стає повністю незалежним від соціального буття, яке мінливе й минує. Позачасність і спільність для всіх людей норм моралі стала пізніше основою християнської моральності, у якій людина розуміється як особистість, самостійна й суверенна. Подальше зміцнення й трансформація духовних потреб, закріплених у тексті Біблії, відбулися вже у періоди еллінізму та Середньовіччя.

Таким чином, у філософській і релігійній думці Давнього Китаю й Індії були визначені, хоча й прямо не названі, основні категорії потреб людини, підкреслювався пріоритет духовних потреб над матеріальними й фізіологічними, проте затверджувався кастовий характер потреб, неможливість повного задоволення всього спектра потреб для нижчих шарів суспільства. У моральних заповідях і принципах Старого й Нового Заповіту розроблялася змістовна проблематика потреб людини, матеріальні потреби протиставлялися духовному єднанню з іншими і Творцем, сформувався постулат моральності, характерні для християнського світогляду, були описані основні групи потреб і антипотреб, що роблять великий вплив на формування й розвиток особистості сучасної людини.